

Om språk och tal

Kommunikation

Kommunikation är att ta emot och sända budskap till andra varelser. Det kan ske med hjälp av språket eller med ickespråkliga medel som gester, ansiktsuttryck eller kroppsrörelser.

Språk

Språk är ett kommunikationssystem uppbyggt av symboler och regler för hur dessa ska användas. Det finns olika typer av språk t ex teckenspråk och bliss.* Här menar vi dock vårt talade och skrivna språk. Symbolerna är då orden och reglerna är grammatiken.

Symbolerna är godtyckliga. Man kan t ex inte se på en häst att den kallas just "häst". Inte heller från ljudkombinationen "häst" kan man sluta sig till vad ordet betyder. Man måste lära sig att ordet häst symboliserar begreppet häst.

Symbolerna kan i sin tur kombineras enligt vissa regler för att ge budskapet olika innebörd. Man kan genom att ändra ordföljden t ex göra ett påstående till en fråga. "Hästen äter" blir då "äter hästen?"

Språket har två olika funktioner:

- Det är ett redskap för tänkandet, planering och problemlösning. Med språkets hjälp kan man strukturera omvärlden. I situationer då man ska lösa ett komplicerat problem blir detta tydligt. Tankarna får formen av fullständiga meningar, och en del talar - "tänker" - till och med högt.
- Det har en social funktion, är ett redskap för kommunikation.

* Ett system av bilder där varje bild representerar ett ord eller ett begrepp.

Tal
 Tal kan beskrivas som forandet av språkljud
 dvs. uttalandet av orden, det är det muntliga använ-
 dandet av språket precis som skrift är det skrivna
 användandet av språket.

Språket kan delas in i olika system eller nivåer som utvecklas olika fort.
 Dessa samverkar med och är beroende av varandra för sin utveckling. Här
 följer en redovisning av nivåerna och av vilka förmågor som hänger samman
 med respektive nivå

<u>Nivå</u>	<u>Förmåga</u>
Språkljud (fonologisk nivå)	Förmåga att särskilja de olika ljud som ingår i språket och att kunna uttala dem.
Grammatik (morfologisk och syntaktisk nivå)	Förmåga att behärska de regler som bestämmer hur man böjer ord, t ex bilda plural (häst-hästar, bok - böcker) eller bestämd form (häst-hästen, bok-boken). Att veta hur man sätter ihop ord till meningar på rätt sätt.
Begreppsbildning och ordförråd (semantisk nivå)	Förmåga att lära sig ord för olika saker och begrepp samt att förstå ords betydelse och relationer.
Kommunikativ förmåga (pragmatisk nivå)	Förmåga att använda språket som kommunikationsmedel. "Veta" hur man börjar ett samtal och hur man deltar i samtal. Detta innefattar, förutom det man säger, också blickkontakt och kroppsspråk. Förmåga att anpassa sitt sätt att kommunicera till olika personer och situationer.

För att kunna utnyttja språket till fullo både socialt och som tankeredskap måste man behärska det till form, innehåll och användning. Formen motsvaras av den fonologiska, morfologiska och syntaktiska nivån, innehållet motsvaras av den semantiska nivån medan användningen motsvaras av den pragmatiska nivån.

Språkproblem

Språkproblem uppstår när ett eller flera delsystem inte fungerar. Ordförrådet kan t ex vara så litet att det blir svårt att uttrycka det man önskar. Även om ordförrådet förefaller normalt för åldern kan ett problem finnas om barnet inte har förstått begreppen bakom orden. Ordföljden kan vara avvikande och göra det man säger svårförståeligt eller helt enkelt annorlunda.

Talproblem

Talproblem uppstår när något blir fel i själva talprocessen. Exempel är uttalsfel, heshet eller nasalt tal ("tala i näsan").

När det gäller tal- och språksvårigheter är det viktigt att komma ihåg:

- Att det som omgivningen uppfattar som ett problem kanske inte är det för barnet.
- Att barnet kan uppleva ett problem som inte uppfattas av omgivningen. Det kan t ex gälla uttalsfel. Barnet kan känna sig besvärat av detta trots att omgivningen tycker att det är godtagbart för åldern.
- Att andra problem, t ex störande beteende, kan ha sitt ursprung i någon form av kommunikationsproblem.

Hur barnet utvecklas språkligt

Följande beskrivning av hur språket utvecklas på de olika nivåerna tar fasta på det som är gemensamt för barn i en viss ålder. Variationen är emellertid stor. Vad man särskilt bör uppmärksamma och vara vaksam på sammanfattas för varje åldersstadium.

0-1 år

Språkliud

Vid 4-5 veckor börjar barnet jollra, mest med vokaler och gurgelljud.

Vid 7-8 månader övergår jollret i vokal-konsonantkedjor. De ljud som är lättast att både höra och göra skillnad på kommer först. Vid en kedja som "bababa" stänga munnen vid "b" för att öppnas maximalt vid "a". Barnet får sedan allt fler ljud i sin repertoar.

Begreppsbildning och ordförråd

De första orden, t ex "mamma", kommer vid 10-12 månader.

Kommunikativ förmåga

Inom de första månaderna söker och besvarar barnet blickkontakt. Från 3-4 månader kan man säga att barnet "samtalar" med vårdaren. De "jollrar" växelvis med varandra. Barnet lär sig redan här principerna för en dialog, dvs. att ge och ta samt vänta på sin tur.

Det här bör man vara vaksam på

- inget joller alls, kort jollerperiod eller joller som inte utvecklas till vokal-konsonantkedjor utan förblir vokalliknande. En orsak till detta kan vara hörselnedsättning. Barnet bör hörselprövas.

1-2 år

Språkljud

Från att ha varit upprepningar av stavelser blir orden nu alltmer uppbyggda av olika stavelser, t ex "tå- va" (sova).

Grammatik

Barnet använder ett-ordssatser där ett ord kan motsvara en hel sats, t ex "bil" - "Jag vill ha bilen". Styrka och tonfall kan visa att samma ett-ordssats kan ha olika betydelser, t ex "Jag kör bilen", "var är bilen?" och "ge mig bilen"

Begreppsbildning och ordförråd

Ibland har barnet en tyst period vid övergången från joller till allt fler ord. Man talar om ordsamlarstadiet. Ordförrådet ökar explosionsartat någon gång omkring 18 månader. De flesta orden är substantiv i kombination med adverbet "där". Barnet börjar nu använda ord symboliskt, dvs. när föremålet inte är närvarande. Ordet motsvarar en inre bild, ett begrepp som barnet har. Barnet kan t ex tala om pappa fast han inte är där.

Kommunikativ förmåga

Barnet "talar" med sin omgivning och leker inte bara med ljuden. Tycker också om att imitera vilket inte behöver betyda att barnet förstår.

Det här bör man vara vaksam på

- ett barn som alltid är tyst och tillbakadraget.
- ett barn som inte söker språklig kontakt.
- ett barn som inte tycks förstå.

2-2,5 år

Språkljud

Barnet har fortfarande ett begränsat ljudförråd, det består vanligtvis av konsonanterna "p, t, m, n" och vokallerna "i, a, å, ä". Många ord låer därför annorlunda än vuxnas, t ex "tam" (kam), "näta" (näsa), "tona" (skorna).

Grammatik

Barnet uttrycker sig nu med tvåordssatser med innehållsord, (substantiv, verb och adjektiv). För att det ska vara en två- ordssats ska den användas med en betoning som markerar att orden hör ihop och att barnet använder orden var för sig i andra sammanhang.

Begreppsbyggnad
och ordförråd

Barnet börjar förstå motsatsförhållanden, t ex smutsig/inte smutsig, stor/liten. Barnet prövar också vad ord betyder. I dessa försök används samma ord i många olika sammanhang. "Vovve" kan under en tid användas för alla fyrbenta djur. Barnet kan också använda ord i en för snäv betydelse: "mugg" betyder bara barnets egen mugg.

Kommunikativ
förmåga

Man kan se hur barnet när det leker med andra pratar utan att det är en dialog. Språket används för att styra den egna leken. Detta kan ses som en del i parallelleken.

Det här bör man vara vaksam på

- ett barn som inte tycks förstå
- ett barn som inte börjat använda ett-ordssatser.

2,5-3 år

Språkljud	Ljutförrådet ökar men många barn har fortfarande få ljud i sin repertoar. "S, sje" och "tje" kan vara knepiga, och ersätts ibland med "t, h" eller läsljud. "G" och "k" kan också vara svåra. De ersätts vanligen med "d" och "t". "R" finns vanligen ännu inte i barnets ljuduppsättning. Konsonantförbindelser är svåra och vissa ljud utelämnas, t ex "pinga" (springa).
Grammatik	Barnet börjar nu kunna använda ändelser, t ex "hund - hundar". Meningarna blir längre, tre eller flera ord. Barnet börjar använda hjälpverb som "ska" och "måste". Ordföljden kan skilja sig från den vuxnes. Barnet använder t ex rak ordföljd i stället för omvänd vid frågor. Man kan höra att barnet tränar olika varianter av ordföljd, t ex "nästan ramlade jag", "jag nästan ramlade", "ramlade jag nästan". Negationen "inte" placeras ofta före verbet, t ex "Jag inte vill".
Begreppsbyggnad och ordförråd	Ordförrådet utökas ytterligare. Pronomen som "mig, min, mitt" börjar användas. Tidsuttryck som "idag, imorgon, igår" används även om barnet inte har begreppen helt klara för sig.
Kommunikativ förmåga	Barnet börjar använda språket för att berätta vad som hänt och för att uttrycka önsknings. För det mesta utgår barnet från sig själv och har svårt att intressera sig för vad som hänt andra. Många "vem var-vad" frågor. Man kan använda språket vid tillsägelser och förvänta att barnet förstår.

Det här bör man vara vaksam på

- barn som enbart använder ett-ordssatser.
- ett mycket begränsat ljudförråd.
- tal som är svårbegripligt även för barnets närmaste omgivning.
- barn som hellre än att tala använder gester som kommunikationsmedel

3-4 år

Språkljud

Allt fler ljud behärskas. Vissa kan dock fortfarande vara svåra, t ex "s, sje, tje" och " r ". Konsonantförbindelserna börjar användas riktigt, först de med " i, n, v" och " j ", t ex "klocka, kniv, tvätta" och "mjuk". Förbindelser med "s" och "r" är svårare.

Grammatik

Barnet börjar se regelbundenheter i böjning av ord, t ex hur man bildar plural eller uttrycker förfluten tid. Reglerna används även i de fall där barnet tidigare använt den oregelbundna formen. Barnet säger t ex "Gedde" i stället för "gav". Meningarna liknar nu alltmer vuxnas meningar. Småord och pronomen börjar användas. Regler för ordföljden i frågor och nekande satser är fortfarande besvärliga.

Begreppsbyggnad
och ordförråd

Barnet förstår och använder allt fler rumsprepositioner, t ex "framför, bredvid, bakom". Tidsangivelser som "igår" och "imorgon" får mer exakt innebörd, men klockan är svår att förstå även om barnet börjar intressera sig för den.

Kommunikativ
förmåga

Barnet kan förstå en rent språklig tillsägelse men har fortfarande svårt att göra det under lek. Barnet måste koncentrera sig på en sak i taget. I leken kommunicerar barnet mer med andra barn och det har lätta

re att sätta sig in i andras situation. Inlevelseför-
måg a gör också att längre sagor och berättelser blir
fängslade.

Det här bör man vara vaksam på

- språk som utvecklas långsamt, med ofullständiga meningar som låter "barnsliga".
- stamning. Det kan vara svårt att skilja stamning från de för åldern nor-
mala upprepningarna. Spänningar och rörelser samt undvikande av vissa
ord och talsituationer tyder dock på att det kan vara fråga om en begyn-
nande stamning.
- talängslan.

4-6 år

Språkljud

Barnet blir alltmer säkert på uttalet av de olika språkljuden. Enstaka ljud, som "sje, tje" och " r ", kan fortfarande vara svåra. Konsonantförbindelser är svårare än enstaka ljud, t ex "saft, fjärl" och "springer". Ibland utelämnas något av ljuden. Senare är det vanligt att barnet byter ut någon av konsonan-
terna mot en lättare. Barnet börjar bli medvetet om att ord består av olika ljud (bokstäver) och börjar leka med orden. Rim och ramsor, gåtor samt enklare ordvitsar uppfattas som roliga.

Grammatik

Barnet uttrycker sig i korrekta satser men har fort-
farande en del att lära. Vissa saker, t ex passivum
vållar fortfarande bekymmer. "Katten åts upp av lejo-
net" kan av barnet tolkas som att det är katten som
äter upp lejonet.

Begreppsbildning och ordförråd

Ordförrådet ökar fortfarande men inte i lika snabb
takt som tidigare. Barnet ordnar in orden i kategori

er, över- och underordnade begrepp. Det lär sig t ex att hundar och hästar är undergrupper till djur.

Barnet kan också börja använda begrepp i mer abstrakt betydelse. T ex får "mamma" en mer allmän-giltig innebörd och barnet förstår att ordet betyder "en person som har barn". Barnet kan då också förstå att "mormor" är lika med "mammans mamma".

Kommunikativ
förmåga

Barnet börjar anpassa språket efter samtalspartnern och använder ett enklare språk vid samtal med yngre barn. Med jämnåriga eller med vuxna används ett mer avancerat språk. Förmågan att anpassa språket fortsätter att utvecklas och kommer då inte att gälla enbart ålder. Förutsättningar hos lyssnaren - t ex om han inte kan se det man talar om - påverkar barnets ordval och meningsbyggnad. Barnet börjar förstå att man kan uttrycka samma sak på olika sätt. I stället för en direkt fråga kan nu barnet använda ett påstående, t ex "mamma brukar alltid ge mig kakor" i stället för "kan jag få en kaka?"

Det här bör man vara vaksam på

- barn som har svårt att följa en berättelse.
- barn med mycket dåligt ordförråd.
- problem att uttala tidiga ljud korrekt, t ex "p, t, k" och "b, d, g".
- barn med en förenklad satsbildning som utelämnar t ex ändelser och bindeord och som kastar om ordföljden i meningar.
- svårigheter att återge ett händelseförlopp.

Efter 6-årsåldern kan språket betraktas som "färdigt". Det som sker härfter är en finslipning på alla nivåer. Språkljudsutvecklingen är redan helt klar eller blir det under det närmaste året. Grammatiken fortsätter att utvecklas upp i puberteten. Både ordförrådet, begreppsbyggnaden och den kommunikativa förmågan utvecklas däremot hela livet.

Allmänna råd om förhållningssätt gentemot barn med tal- och språksvårigheter.

Barn har en medfödd önskan att kommunicera och att utveckla ett språk. För att sätta igång utvecklingen och få den att fortsätta krävs dock både mognad och att barnet har en stimulerande miljö, d v s andra barn och vuxna som talar med barnet.

Här följer några råd om vad man kan tänka på för att stödja och uppmuntra barnet i den språkliga utvecklingen. De kanske känns självklara. Ett intressant tankeexperiment kan i så fall vara att stanna upp efter varje råd och fråga sig: "Hur tillämpar jag det här?"

Ja-råd

- Ge barnet rätt till sitt tal, låt det tala till punkt även om det tar tid.
- Gör det roligt att prata, uppmuntra.
- Bemöt barnets egna talförsök positivt, beröm.
- Tala mycket med barnet, inte till det.
- Anpassa talet till barnets språkliga nivå så att det förstår men försök ibland att "ligga steget före".
- Använd så mycket som möjligt fullständiga meningar.
- Ställ rimliga krav.
- Lyssna på vad barnet har att säga, visa intresse. Sätt dig ned så du kommer på samma nivå som barnet och har ögonkontakt.
- Svara på barnets frågor.
- Benämna saker och ting i barnets omgivning.
- Beskriv och berätta det du och barnet gör.
- Förstärk barnets tal genom att lugnt upprepa det barnet sagt men med en korrekt mening (passiv korrigerings).
- Spinn vidare på det barnet säger för att få barnet att prata mer om samma sak. På det sättet visar man dessutom att man verkligen är intresserad.
- Ställ öppna frågor som stimulerar till längre svar, inte bara ja- och nej-svar.
- Försök prata ensam med barnet. I dialogen får barnet tillfälle att uttrycka känslor och behov samt får träna turtagning i ett samtal.
- Ta fram det som barnet är bra på

Nej-råd

- Låtsas aldrig förstå fråga om. Det visar att du verkligen vill veta vad barnet sagt.
- Om du förstår vad barnet sagt fast det är feluttalat låtsas inte att du inte förstått för att på det sättet "tvinga fram" ett rätt uttal. Du kan i stället upprepa ordet på rätt sätt utan att låta det störa samtalet. Det viktiga är att barnet förstår att du är intresserad av vad det har att säga.
- Skynda inte på eller avbryt talet.
- Förenkla inte språket i onödan, överdriv inte artikulationen.
- Rätta inte barnet.
- Kräv inte att barnet skall säga efter, drilla inte.